

ДО 65-ЛІТТЯ ВІДДІЛУ ІСТОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ

Степан Віднянський

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ СПІВРОБІТНИКІВ ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ

У статті здійснено історіографічне висвітлення наукового доробку співробітників відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України з новітньої історії країн Центрально-Східної Європи протягом 65-річного періоду його існування. Показано еволюцію концептуальних та методологічних підходів, висвітлено вплив трансформаційних процесів на зміну стратегії історіописання.

Ключові слова: *Центрально-Східна Європа, історіографія, відділ історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України.*

«Східна Європа» як нова геополітична реальність виникла за підсумками Другої світової війни. Упродовж понад сорока років територію, в межах якої домінував Радянський Союз, розглядали як окремий світовий регіон, що засвідчує відповідна документація ООН. «Зовнішня імперія» СРСР визначалася на Заході як «Східна Європа». Термін «Центрально-Східна Європа» видався компромісним, був штучним інтелектуальним продуктом спочатку «холодної війни», потім — розширення Європейського Союзу на схід. У зв'язку з цим британський історик Тімоті Гартон Еш стверджував: «Скажи мені, якою є твоя Центрально-Східна Європа, і я скажу тобі, хто ти»¹.

Утім, знаходячись від найдавнішого часу на перехресті цивілізаційних впливів між Заходом і Сходом, Північчю і Півднем, цей геополітичний та історико-культурний регіон європейського континенту, що сформувався в добу переселення народів у IV–VII ст. та під впливом Візантійської і Каролінгської (потім Германської та Російської) імперій, і за сучасною політичною мапою Європи включає такі країни, як Естонія, Латвія,

Литва, Білорусь, Україна, Польща, Словаччина, Чехія, Угорщина, Румунія, Молдова, Болгарія, Сербія, Чорногорія, Словенія, Хорватія, Македонія, Боснія і Герцеговина, Албанія, Греція, а також певною мірою Туреччину, протягом всього історичного розвитку зберігав особливі риси суспільно-політичних, релігійно-етнічних, соціально-економічних та духовно-культурних відносин, котрі відбувалися на усіх проявах соціального життя і менталитеті його народів, вносячи водночас оригінальні елементи у європейську цивілізацію. Тобто історичний регіон «Центрально-Східна Європа» як наукова категорія і сьогодні зберігає свою пізнавальну цінність, і є усі підстави для його самостійного вивчення як особливого регіону формування єдиної європейської цивілізації і може, і навіть повинна, зокрема, «застосовуватися до нових інтерпретацій українського минулого»². Однак у радянській історичній традиції мова йшла спочатку про країни «народної демократії», потім про європейські соціалістичні країни або країни так званої «соціалістичної співдружності». Проте ці термінологічні дискусії не скасовували імперативного геополітичного факту, розтлумаченого видатним англійським геополітиком Хелфордом Джоном Маккіндером, який доводив: «Хто контролює Східну Європу, той керує Хартлендом (Євразією), а хто контролює Євразію, той керує... світом»³.

Зазначене твердження стало відправною точкою для конфронтаційного ідеологічного дискурсу науковців СРСР і Заходу у роки «холодної війни». В СРСР дослідження проблем країн, які після Другої світової війни потрапили до радянської сфери впливу у Центрально-Східній Європі, мало й прагматичний зміст вироблення практичних рекомендацій для втілення радянської політики. Хоча, звичайно, радянська історіографія новітньої історії країн Центрально-Східної Європи була ідеологічно гомогенною та мала єдиний концептуально-методологічний зміст.

З метою вивчення актуальних проблем історії країн Центральної та Південно-Східної Європи, які були визволені Червоною армією від німецької окупації і розпочали за радянською «допомогою» й зразком «будівництво основ соціалізму», у Москві 1947 р. було створено Інститут слов'язнавства АН СРСР. З моменту свого заснування ця академічна установа спеціалізувалася переважно на комплексному вивченні історії, культури, літератури і мов зарубіжних слов'янських народів і з часом набула великого досвіду в цій галузі й стала провідною славістичною організацією СРСР, а згодом Росії. На той час невеликою була кількість університетських кафедр, які займалися проблемами всесвітньої історії. Окрім Москви та Ленінграда, вони існували у периферійних університетах у Казані, Пермі, Томську, Києві. Намагання розвинути різні напрями всесвітньої історії наштовхувалися на небажання керівників АН

СРСР позбутися традиційної монополії на цю галузь. Республіканські історичні установи, як вважали у Москві, мали досліджувати історію відповідних республік, та й то переважно в контексті «боротьби за встановлення й зміцнення радянської влади». Це фактично прирікало історичні дослідження в союзних республіках, у тому числі в Україні, на провінціалізм. Однак практичні потреби вироблення радянської політики у Східній Європі вимагали адекватного наукового супроводу, зокрема з метою «глибокого вивчення закономірностей становлення і розвитку світової системи соціалізму, історії зарубіжних соціалістичних країн та їх спільного досвіду в будівництві нового життя, формування й удосконалення нових, соціалістичних міжнародних відносин»⁴. Тому виникнення нових відповідних наукових структур за межами Москви та Ленінграда було, як тоді казали, вимогою часу. Тим паче нагальною ця потреба була для радянської України, яка безпосередньо межувала з країнами соціалістичного табору. До того ж, західноукраїнські землі в різні історичні часи разом з прикордонними центрально-східноєвропейськими територіями входили до складу одних і тих же державних утворень, тобто мали спільну історію.

Наукові дослідження проблем новітньої історії країн Центральної та Східної Європи були започатковані в Інституті історії Академії наук Української РСР наприкінці 1940-х років. Вже 1947 р. в структурі інституту працювали відділ загальної історії і історії слов'ян та відділ історії міжнародних відносин. 1949 р. перший було перейменовано на відділ історії країн народної демократії, 1963 він увійшов до складу відділу нової та новітньої історії зарубіжних країн, 1965 р. — отримав назву відділу історії зарубіжних соціалістичних країн, 1985 р. — історії та міжнародних відносин соціалістичних країн, 1988 р. — історії міжнародних зв'язків України, 1996 р. — всесвітньої історії і міжнародних відносин і, нарешті, 2012 р. — на 65-ому році свого існування, у зв'язку зі створенням Інституту всесвітньої історії НАН України, був перейменований у відділ історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України⁵. Проте, незважаючи на багаторазові, подекуди формальні й кон'юнктурні зміни назви відділу, важливим напрямом науково-дослідницької діяльності його співробітників залишалися актуальні питання новітньої історії та міжнародних відносин країн Центрально-Східної Європи, які в контексті вітчизняної історії вивчаються й сьогодні, і тому важко погодитися з тезою про те, що «переважна більшість українських істориків стоїть осторонь дискусій про Центральну Європу»⁶.

Зрозуміло, що за ці 65 років, як і будь-яка наукова структура, співробітники відділу змінювали пріоритети своїх досліджень, але вони завжди носили міждисциплінарний характер (всесвітня історія, історія

України, міжнародні відносини) і відповідали суспільним потребам. Загалом ознайомлення з науковим доробком співробітників відділу дає підстави виділити декілька періодів у розвитку історіографії новітньої історії країн Центрально-Східної Європи.

Перший період від кінця 1940-х рр. до середини 1960-х рр. був пов'язаний насамперед із непростим перехідним періодом від сталінізму до «відлиги». Звичайно, й у ці часи історик був активним творцем наукової проблеми, яку він досліджував. Тому будь-яка історична концепція або теорія має релятивний характер. Утім, історик не може бути вільним від цінностей культури, політичної ситуації, в рамках яких він живе й працює. За радянських часів важко було звільнити дослідження історії від впливу домінуючих тоді суспільно-політичних цінностей та монополії офіційної ідеології. Для української академічної історіографії характерною в ті часи була «радянська за формою та національна за змістом» практика історіописання. Зокрема, в умовах ідеологічного протистояння доби «холодної війни» справжнім полем битви стала історія слов'янських народів, балканських країн, а також російська та радянська історія.

Аналіз становища у східноєвропейських сусідів УРСР був на той час особливо актуальним. Однак історія була у ті часи додатком до політичної пропаганди. Не випадково перші дослідження науковців відділу історії країн народної демократії Інституту історії АН УРСР у співдружності з істориками вищів республіки були присвячені міжнародному значенню «Великої жовтневої соціалістичної революції», її впливу на розвиток революційного руху в зарубіжних країнах, виконанню «інтернаціональної місії» Червоної армії в роки Другої світової війни — звільненню народів Європи від фашизму, втіленню ідей «пролетарського інтернаціоналізму» в процесі народно-демократичних перетворень в країнах Центрально-Східної Європи і утворення світової соціалістичної системи та іншим подібним пріоритетним темам марксистської історіографії. Утім з часом їхня увага зосередилася на більш конкретних проблемах внутрішньої історії держав цього європейського регіону, а також на розвитку історичних зв'язків і співробітництва з ними України.

1949–1960 рр. відділ історії країн народної демократії очолював тоді ще кандидат історичних наук Федір Павлович Шевченко (1914–1995) — згодом доктор історичних наук (1963), професор (1968), член-кореспондент АН УРСР (1969), один із провідних українських вчених-істориків, який «працював у надзвичайно широкому хронологічному і тематичному діапазоні історичної проблематики... (в цілому з-під пера історика вийшло друком майже 700 публікацій)»⁷. Під його керівництвом у відділі були започатковані науково-дослідницькі теми з історії Польщі, Чехосло-

ваччини, Болгарії, Румунії, Югославії та інших країн Центрально-Східної Європи, була налагоджена міжнародна наукова співпраця. Відділ тісно співпрацював з Інститутом слов'янознавства АН СРСР, спільно з яким, наприклад, 26 травня 1952 року відбулося розширене засідання, присвячене обговоренню рукописів нарисів «История Польши» та «История Болгарии». Із розвитком досліджень із всесвітньої історії в Україні 1954 р. Вченої раді Інституту історії було надано право приймати до розгляду кандидатські дисертації й присуджувати на основі захисту науковий ступінь кандидата історичних наук зі спеціальності «Всесвітня історія». У тому ж році молодший науковий співробітник відділу історії країн народної демократії І.А. Петерс першим захистив кандидатську дисертацію з цієї спеціальності⁸.

Ф.П. Шевченко неодноразово наголошував на тому, що Інститут історії має перетворитися на потужний науково-дослідницький і координаційний центр широкого профілю, де б розроблялися проблеми теорії і всесвітньої історії. Особливого значення керівник відділу надавав розвитку міжнародних наукових зв'язків українських істориків, зокрема координації роботи з ученими країн народної демократії: «Вивчення історії України без вивчення історії Польщі неможливо, і так само ряд проблем, які стосуються України, повинні розроблятися в координації з роботами в Польщі, — стверджував він, наприклад, на засіданні Вченої ради інституту 24 лютого 1958 р. — Ми... навіть не використовуємо того досвіду, який зараз в Польській республіці є. Ми не можемо вивчати далі історію України без історії Молдавії, Чехословаччини, Угорщини. Треба добиватись нам випуску одного збірника українсько-угорського, українсько-польського тощо та притягнути до цієї справи істориків наших та інших»⁹. І вже 1964 р. побачив світ збірник статей «Українсько-угорські історичні зв'язки» за редакцією Ф.П. Шевченка.

З іменем Ф.П. Шевченка пов'язані витoki традицій славістичних студій відділу, передусім досліджень місця й ролі України в історії міжслов'янських зв'язків. У своїй статті «О состоянии изучения связей украинского народа с другими народами» (1959) учений наголошував: «Общность происхождения, языковое родство, никогда не прекращавшиеся политические, экономические и культурные связи между славянскими народами способствовали тому, что в их среде никогда не угасали идеи единения и дружбы. Изучение истории любого славянского народа без его взаимосвязей и взаимовлияния с другими славянскими народами невозможно и ненаучно, это касается и истории украинского народа, [которая] тесно переплетается с историей русского, белорусского, польского, чешского и всех других славянских народов»¹⁰.

Славістичні студії традиційно посідали вагоме місце у творчому доробку самого Ф.П. Шевченка. Результатом багатолітніх досліджень ученого з історії українсько-російських взаємин стала публікація 1959 року монографії «Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст.», на базі якої він 1963 р. захистив докторську дисертацію. Багато уваги вчений приділяв проблемам історичних зв'язків українців із зарубіжними слов'янами, про що свідчать його публікації: «Серби і болгари в українському козацькому війську XVII–XVIII ст.» // «Питання історії та культури слов'ян». — К., 1963; «Югослави в партизанських загонах на Україні в роки Великої Вітчизняної війни» // «Історичні зв'язки слов'янських народів». — К., 1963; «Сторінки українсько-чорногорських зв'язків у XVIII ст.» // «Тези доповідей VI української славістичної конференції». — Чернівці, 1964 та ін. У вересні 1963 року на V Міжнародному з'їзді славістів у Софії Ф.П. Шевченко виступив з доповіддю «Роль Києва в міжслов'янських зв'язках у XVI–XVIII ст.», що була опублікована окремою брошурою у видавництві АН УРСР.

Ф.П. Шевченко здійснював потужну науково-редакційну роботу в галузі історії країн Центрально-Східної і Південної Європи. Зокрема, він був членом редколегії збірника документів «Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы в трёх томах». — М., 1953; збірника статей до V Міжнародного конгресу славістів «Історичні зв'язки слов'янських народів». — К., 1963; «Славістичного збірника». — К., 1963 тощо. Вчений завжди тримав руку на пульсі подій, що відбувалися в науковому житті зарубіжних слов'янських країн. Так, 1963 року в третьому випуску збірника «Міжслов'янські літературні взаємини» він опублікував рецензію на книгу М. Неврли «Т.Н. Ševčenko, revolučný básnik Ukrajiny» (Батислава, 1960), в якій проілюстровано широку популярність творчості Кобзаря у Чехії та Словаччині. На сторінках «Українського історичного журналу», першим головним редактором якого став Ф.П. Шевченко (1957–1972), публікувалися його рецензії на дослідження польських колег: Владислава А. Серчика «Koliszczyzna». — Kraków, 1968 (УІЖ, 1968, № 12); Єжі Льовеля «Polska, jakiej nie znamy. Zbiór reportaży o mniejszościach narodowych». — Kraków, 1970 (УІЖ, 1971, № 2); Лешека Подгородецького «Zarys dziejów Ukrainy». — Warszawa, 1976, t. I-II (УІЖ, 1978, № 5); а також рецензія на видання Ягеллонського університету — збірник праць за редакцією Мечислава Карася і Антонія Подрази «Ukraina. Terażniejszosc i przeszlosc». — Kraków, 1970 (УІЖ, 1971, № 11). До речі, саме з ініціативи головного редактора вже з перших номерів «Українського історичного журналу» в ньому було відкрито дві спеціальні рубрики із всесвітньої історії — «Українці за кордоном» та «Історія зарубіжних країн», в яких друкувалися статті як співробітників

відділу історії країн народної демократії, так і вчених з інших наукових установ і навчальних закладів України та зарубіжних країн. Загалом за перші десять років існування «Українського історичного журналу» на його сторінках було опубліковано близько 100 наукових статей із все-світньої історії, переважна більшість з яких стосувалася історії країн Центрально-Східної Європи¹¹.

Наукові дослідження Ф.П. Шевченка виходили друком у Польщі, Румунії, Угорщині, Німеччині, Чехословаччині, Болгарії. На думку О. Апанович, саме через визнання вченого у світовому науковому співтоваристві його не наважилися звільнити з Інституту історії АН УРСР у часи ганебних переслідувань української інтелігенції, що розпочалися 1972 року¹².

У відділі історії країн народної демократії наприкінці 1940-х — на початку 1960-х років починали свою наукову діяльність такі згодом відомі фахівці з новітньої історії країн Центрально-Східної Європи, як Іван Федорович Євсєєв (1912–1973), Всеволод Іванович Клоков (1917–2004), Ірина Миколаївна Мельникова (1918–2010), Ігор Андріанович Петерс (1923–1990), Павло Михайлович Калениченко (1923–1983), Станіслав Максимович Пархомчук (1925–1975), Іван Маркович Кулинич (1924–2002), Павло Степанович Сохань (1926 р.н.), Іван Тимофійович Лісевич (1928–2003) та ін.

Зокрема, у Польщі й Чехословаччині широку відомість здобули наукові праці І.Ф. Євсєєва — з 1954 р. наукового співробітника, а 1960–1963 рр. завідувача відділу історії країн народної демократії. 1951 року вчений захистив кандидатську дисертацію: «Народні комітети Закарпатської України (1944–1945)», а 1966 року — докторську дисертацію «Співробітництво Української ССР і Польської Народної Республіки (1944–1960 рр.)», які вийшли друком окремими монографіями. 1956 року також в Празі була опублікована монографія І.Ф. Євсєєва «З історії Закарпатської України». Активну участь учений брав у підготовці ряду колективних монографій, зокрема «Украинская ССР и зарубежные социалистические страны» (К., 1965) та ін.

З 1955 р. у відділі історії країн народної демократії працював, а у 1963–1965 рр. очолював відділ нової і новітньої історії зарубіжних країн Герой Радянського Союзу В.І. Клоков — дослідник історії Другої світової війни, європейського руху Опору (в тому числі чехо-словацького), згодом автор понад 400 праць, член-кореспондент АН УРСР (1978 р.). Працюючи у відділі, він у 1962 р. захистив докторську дисертацію «Боротьба народів слов'янських країн проти німецько-фашистських загарбників», яка була першою узагальнюючою працею в історіографії того часу з цієї проблематики.

Розвитку славістичних досліджень в Україні, зміцненню міжслов'янської наукової співпраці сприяла невтомна науково-організаційна діяльність І.М. Мельникової. Після захисту у Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка кандидатської дисертації на тему «Політика російського уряду по відношенню до України в 1725–1740 рр.» (1946) вона впродовж 1947–1957 років працювала в Інституті слов'янознавства АН СРСР, де власне і відбулося її професійне становлення як ученого-славіста. І.М. Мельникова стала першим ученим секретарем інституту й входила до складу редколегії «Учёных записок Института славяноведения». Саме в цей час вона захопилася дослідженням історії Закарпаття в контексті розвитку Угорської та Чехословацької держав. Від 1957 року і до останніх днів життя творчий шлях Ірини Миколаївни був пов'язаний з Інститутом історії АН УРСР (з 1990 р. — Інститутом історії України НАН України). 1961 року І.М. Мельникова захистила докторську дисертацію на тему «Класова боротьба у Чехословаччині в період тимчасової, часткової стабілізації капіталізму в 1924–1929 рр.», джерельну базу якої склали вперше введені до наукового обігу документи з архівів Києва, Москви, Ужгорода, Братислави, Праги. Матеріали дисертації лягли в основу індивідуальної монографії вченої «Классовая борьба в Чехословакии в 1924–1929 гг.» (М., 1962), що справила значний вплив на подальший розвиток вітчизняної історіографії, оскільки за її прикладом почали з'являтися аналогічні дослідження з новітньої історії країн Центрально-Східної і Південної Європи. Загалом член-кореспондент АН УРСР (1973 р.) І.М. Мельникова опублікувала понад 200 наукових праць, брала активну участь у виконанні колективних досліджень, була співавтором, головним редактором і членом редколегій таких фундаментальних студій, як «История Чехословакии». — М., 1960; «Украинская ССР и зарубежные социалистические страны». — К., 1965 та ін.¹³

Вагомий внесок у розвиток славістичних студій, досліджень історії міжнародних відносин зробив аспірант (1949–1952 рр.), згодом науковий співробітник відділу І.А. Петерс. До сфери наукових інтересів ученого належали проблеми новітньої історії країн Східної Європи, передусім Чехословаччини, й історії радянсько-чехословацьких відносин, що стали предметом його кандидатської дисертації «Исторична роль Радянського Союзу у визволенні Чехословаччини від німецько-фашистських загарбників» (1954) та докторської дисертації «Чехословацько-радянські відносини (1918–1938 рр.)» (1968), а також монографій: «Співдружність чехословацького і радянського народів у боротьбі проти фашизму в роки Другої світової війни». — К., 1959; «Економічне співробітництво Української РСР з країнами соціалізму». — К., 1965 (у співавт.); «Чехословацько-советские отношения (1918–1934)». — К., 1965 та ін.

До плеяди творців традицій славістичних досліджень Інституту історії належить П.М. Калениченко — випускник аспірантури 1954 р., науковий співробітник відділу історії країн народної демократії. Найяскравішою гранню його дослідницької діяльності стала полоністика й історія українсько-польських відносин, з актуальних питань яких він опублікував близько 250 наукових праць, серед яких виділяється його книга «1000-ліття Польської держави» (К., 1966). 1956 р. під науковим керівництвом Ф.П. Шевченка він захистив кандидатську дисертацію на тему «Прогресивна польська еміграція в СРСР в роки Другої світової війни», а 1970 р. — докторську дисертацію на тему «Великий Жовтень і революційна боротьба польських трудящих (1917-1920 рр.)».

Плідною була діяльність П.М. Калениченка на редакційно-видавничій ниві. Упродовж 1957–1971 років він був заступником головного редактора, а у 1972–1979 роках — головним редактором «Українського історичного журналу». «Не легко, ой як не легко, було Павлові Михайловичу обіймати посаду головного редактора «Українського історичного журналу», — згадував академік НАН України П.Т. Тронько. — Приниження, що пережив член-кореспондент АН УРСР Федір Шевченко, позбавлення умов для нормальної роботи Олени Апанович, Олени Компан, Михайла Брайчевського, Ярослава Дзири, працівників ряду інших академічних установ — усе це змусило П.М. Калениченка маневрувати між вимогами вищого політичного керівництва республіки, що поставило видання журналу під свій особистий контроль, і необхідністю публікації матеріалів, роками зібраних і узагальнених українськими істориками»¹⁴. Серед цих матеріалів особливою підтримкою головного редактора користувалися статті з всесвітньої історії, зокрема новітньої історії країн Центрально-Східної Європи. Не випадково саме в 1970-ті роки журналом було надруковано найбільше матеріалів з історії зарубіжних країн і міжнародних зв'язків (близько 500), що пояснюється також тією обставиною, що це були роки активної реалізації нового зовнішньополітичного курсу СРСР на основі «принципу пролетарського, соціалістичного інтернаціоналізму», тобто сприяння на міжнародній арені «прогресивним силам» та «розрядці міжнародної напруги»¹⁵.

З 1957 по 1970 рр. у відділі історії країн народної демократії працював С.М. Пархомчук, який 1956 р. захистив кандидатську дисертацію «Роль Радянського Союзу у боротьбі румунського народу за звільнення від фашистського ярма і встановлення народно-демократичного ладу у Румунії (1941–1945 рр.)», а у 1965 р. — докторську дисертацію «Революційна боротьба румунських трудящих за розвиток країни по демократичному шляху, за мир і дружні відносини з СРСР». Своїми науковими працями, зокрема монографічними дослідженнями «Румунський народ у боротьбі

за соціалізм» (1959), «Народження нової Румунії. Антифашистський рух і перемога народної демократії в Румунії (1941–1945 рр.)» (1961), «Великий Жовтень і революційне піднесення в Румунії (1917–1921)» (1967). С.М. Пархомчук сприяв становленню румунології в Інституті історії АН УРСР. 1970 р. він очолив новостворений відділ історії країн зарубіжного Сходу, публікації якого поклали початок відродженню й розвитку орієнталістики в Україні.

Аспірантуру Інституту історії АН УРСР 1957 р. закінчив І.М. Кулинич, який з того часу до останніх днів свого життя працював у відділі, опублікувавши понад 350 праць з історії міжнародних відносин, країн Центрально-Східної Європи та Німеччини. 1958 р. він захистив кандидатську дисертацію на тему «Становище і боротьба робітничого класу Болгарії на початку ХХ ст. (1907–1912 рр.)». 1959 р. вийшла друком перша монографія вченого «Революційна діяльність німецької комуністичної групи «Спартак» на Україні (1918–1919 рр.), яка 1961 р. була перевидана німецькою мовою в НДР, а 1963 р. І.М. Кулинич опублікував монографію «Україна в загарбницьких планах німецького імперіалізму (1900–1914)», яка склала основу його докторської дисертації. 1966 р. надрукована інша книга вченого — «Економічні та культурні зв'язки Української РСР з Німецькою Демократичною Республікою», а 1969 р. ще одна оригінальна праця, яка отримала високу оцінку спеціалістів — «Українсько-німецькі історичні зв'язки». Як підкреслив у передмові до неї віце-президент АН УРСР академік І.К. Білодід, «немає сумніву, що книга І.М. Кулинича буде схвально зустрінута, як у нас на Батьківщині, так і за її межами. Вона сприятиме дальшому зміцненню дружби між українським та німецьким народами»¹⁶. Своїми ґрунтовними дослідженнями І.М. Кулинич у 1960-ті роки заклав підвалини вітчизняної історичної германістики.

1961 р. до аспірантри відділу історії країн народної демократії вступив П.С. Сохань, а вже наступного року в академічному видавництві «Наукова думка» вийшла з друку його перша монографія «Пламенный революционер. Жизнь и революционная деятельность Георгия Димитрова». Дана робота отримала багато схвальних рецензій, що друкувалися на сторінках радянських, болгарських і навіть югославських наукових видань. 1963 р. на цю тему П.С. Сохань захистив кандидатську дисертацію (науковий керівник — к.і.н. Ф.П. Шевченко) і далі продовжував плідно розробляти актуальні питання новітньої історії Болгарії та українсько-болгарських відносин, створивши власну наукову школу істориків-болгаристів. Характерною рисою наукових пошуків П.С. Соханя, як і більшості співробітників відділу, було використання великої кількості оригінальних джерел, насамперед зарубіжних. Аналізуючи його праці, віце-

президент Болгарської академії наук академік Н. Тодоров писав: «У кожній своїй роботі професор Сохань вводить у науковий обіг ряд щойно відкритих документів болгарських і радянських архівів. Як важливе джерело він уміло використовує безліч матеріалів болгарської і радянської преси, критично і плідно залучає радянську, болгарську й іноземну літературу... Його висновки, оцінки й узагальнення багато документовані, науково витримані і переконливі»¹⁷.

У 1963 р. вступив до аспірантури відділу І.Т. Лісевич, який наступного року під науковим керівництвом І.М. Мельникової захистив кандидатську дисертацію на тему «Співробітництво Радянської України і Румунії в галузі науки і культури (1945–1964 рр.)». Згодом І.Т. Лісевич став автором численних наукових праць, присвячених історії Польщі й польсько-українських взаємин. Наприкінці 1950-х — на початку 1960-х років у відділі історії країн народної демократії також починали свій шлях у науку майбутні фахівці з історії зарубіжних соціалістичних країн В.У. Павелко, М.В. Знаменська, В.В. Павленко та деякі інші історики.

Повоєнне десятиліття було позначене великою кількістю проведених наукових сесій, конференцій, дискусій та нарад, у тому числі й міжнародних, активну участь в яких брали співробітники відділу історії країн народної демократії. Примітним явищем стали візити в Інститут історії АН УРСР закордонних істориків, передусім з «країн народної демократії» — Болгарії, Польщі, Угорщини, Чехословаччини. Зокрема, у 1961 р. гостями Інституту були декан філософсько-історичного факультету Софійського університету проф. Дмитро Ангелов, директор Чехословацько-Радянського інституту (м. Братислава) Йозеф Грозієнчик, завідувач відділу загальної історії Інституту історії Чехословацької Академії наук Іржі Кржижек¹⁸. Натомість і провідні співробітники Інституту (Ф.П. Шевченко, І.Ф. Євсєєв, П.М. Калениченко, В.І. Клоков, С.М. Пархомчук, І.А. Петерс, І.М. Мельникова, П.С. Сохань та ін.) дістали можливість брати участь у закордонних міжнародних конференціях та виїжджати в зарубіжні країни соціалізму для роботи в архівах і бібліотеках. Наприклад, у 1957 р. в Чехословаччині протягом місяця перебував к.і.н., Герой Радянського Союзу В.І. Клоков, який ознайомлювався з архівними матеріалами про збройну боротьбу чехів і словаків проти німецько-фашистських загарбників у роки Другої світової війни, а к.і.н. П.М. Калениченко і к.ю.н. І.Ф. Євсєєв перебували в науковому відрядженні в ПНР, де упродовж місяця працювали в польських архівах над матеріалами для своїх планових тем і докторських дисертацій¹⁹. У 1958 р. в Бухаресті проходила спільна наукова сесія румунських і радянських істориків, у роботі якої взяв участь к.і.н. Ф.П. Шевченко, який виступив з доповіддю «Участь румунів у партизанському русі на Україні в роки Великої

Вітчизняної війни Радянського Союзу»²⁰. У 1959 р. для участі в міжнародних конференціях та наукових з'їздах і роботи в зарубіжних архівах до Братислави, Праги і Бухареста виїжджали наукові співробітники відділу історії країн народної демократії В.І. Клоков, І.А. Петерс, І.М. Мельникова та С.М. Пархомчук²¹. Це сприяло налагодженню міжнародних зв'язків Інституту історії АН УРСР та більш широкому введенню українськими істориками у науковий обіг здобутків зарубіжної історіографії та оригінальних архівних джерел і нових документальних зарубіжних матеріалів.

Отже, у період діяльності відділу історії країн народної демократії (з 1963 р. — відділу нової і новітньої історії зарубіжних країн) в Інституті історії АН УРСР були започатковані й закладені досить міцні підвалини історичних досліджень зі всесвітньої історії, зокрема з полоністики, богемістики, германістики, болгаристики та румунології, а також з історії міжнародних відносин та історичних зв'язків і співробітництва України з країнами Центральної та Південно-Східної Європи. Комплексному дослідженню останньої проблеми, наприклад, поклало початок видання 1965 р. узагальнюючої, присвяченої всебічним зв'язкам УРСР із зарубіжними країнами соціалізму у два перші повоєнні десятиріччя (1945–1965) колективної монографії «Украинская ССР и зарубежные социалистические страны», оригінальність якої полягала насамперед у тому, що на прикладі України було вперше у радянській історіографії широко, із залученням нових документальних зарубіжних матеріалів показано участь союзних республік у співробітництві Радянського Союзу з країнами соціалізму. І хоча науковий доробок співробітників відділу, згідно з їхньою тематикою, містив досить високий відсоток заідеологізованості, він у своїй більшості й нині становить безперечний інтерес й історіографічну цінність, насамперед завдяки оригінальній джерельній базі виконаних досліджень.

Другий період від середини 1960-х до кінця 1980-х рр. в історії відділу був епохою Ірини Миколаївни Мельникової — доктора історичних наук (1961), професора (1967), члена-кореспондента АН УРСР (1973), яка з 1965 р. очолювала відділ історії зарубіжних соціалістичних країн, а з 1985 по 1988 роки — відділ історії та міжнародних відносин соціалістичних країн. 1968 р. за ініціативою І.М. Мельникової було утворено Ужгородський та Чернівецький відділи Інституту історії АН УРСР, які були зорієнтовані на вивчення новітньої історії сусідніх країн — відповідно Чехословаччини та Угорщини і Румунії.

Тоді, в часи так званого «радянського застою», ще домінувало оптимістичне бачення комуністичного майбутнього. Перебіг історії «передбачався» на основі марксистсько-ленінського методологічного арсеналу,

який К. Поппер розкритикував у праці «Злиденність історизму» (1957), що зі зрозумілих причин тоді була недоступна гуманітаріям СРСР. Адже фактично причини історичних подій виводилися з їх наслідків²². Об'єктом дослідження були переважно колективістські форми суспільного устрою, суттю яких є віра в можливість перетворень суспільства на засадах тотальної політичної практики. Марксистська традиція породила різні моделі народної, соціалістичної демократії. Термін «демократія» при цьому означає соціальну рівність, досягнуту за рахунок націоналізації власності. Суспільства в регіоні вирізнялися централізованою політичною системою, плановою економікою на основі обмеження приватної власності, домінуванням офіційної партійно-державної ідеології. Інтегрований Радою Економічної Взаємодопомоги та Організацією Варшавського договору регіон Східної Європи Європейська економічна комісія ООН, наприклад, здійснюючи систематичне збирання статистичної інформації про цей регіон, розглядала як відособлену статистичну одиницю. В радянській історіографії у висвітленні розвитку країн регіону в повоєнний період переважало позитивістське описання фактів. Висувалися гіпотези, ставилися та розв'язувалися наукові проблеми. Як і у випадку формування радянської зони впливу у Східній Європі, так і на етапі його занепаду та руйнації, кожне суспільство в регіоні здійснювало свої специфічні зміни економічних, політичних і культурних структур. Однак, порівняльний аналіз цих змін завжди приводив дослідників до висновку, що вони все одно мають чимало спільних характеристик у початкових умовах реформ, у їхньому перебігу та закономірних результатах.

Марксистсько-ленінська теорія в цей час розглядала суспільства східноєвропейських країн винятково з класових позицій, трактуючи аналогічним чином і демократію як політичний устрій, який захищає інтереси домінуючого класу. Особливістю «соціалістичної демократії» в країнах Східної Європи стало її поєднання з «історичною місією» робітничого класу як найбільш прогресивної та організованої сили суспільства. Тому, принаймні в теорії, на першому етапі побудови «соціалістичної демократії» передбачена диктатура пролетаріату, яка має відживати по мірі наростання соціальної однорідності суспільства та «природного» злиття інтересів різних класів і соціальних груп у єдину волю народу. Основною особливістю «соціалістичної демократії» стало заперечення приватної власності та автономії особистості. Політична система, навіть у випадках формального збереження багатопартійної системи, виключала існування позасистемної опозиції. Реальна влада зрештою була зосереджена в руках правлячої комуністичної еліти, позбавленої суспільного контролю. Утім, такі ідеологічні рефлексії тоді були не на часі для академічних радянських істориків, які жили й працювали у свій час, тож не могли уникнути тодішньої духовної ситуації.

Головним напрямом досліджень у відділі стало вивчення ролі та місця Української РСР у системі співпраці СРСР із країнами соціалістичної співдружності, започатковане 1965 р. публікацією вже згадуваної колективної монографії «Украинская ССР и зарубежные социалистические страны». 1974 р. вийшла в світ ще одна колективна монографія «На магістралях дружби і братерства. Участь Української РСР у співробітництві Радянського Союзу з європейськими соціалістичними країнами», яка довела досліджуваний хронологічний період до 1970 року. Авторів цієї праці — І.М. Мельникову, І.М. Кулинича, П.С. Соханя було удостоєно премії Академії наук УРСР ім. Д.З. Мануїльського.

Кінець 1960-х — 1970-ті рр. визначався процесом поступового підвищення наукової кваліфікації провідних співробітників відділу. У буремному для європейської історії 1968 р. І.А. Петерс захистив докторську дисертацію «Чехословацько-радянські відносини 1918–1938 рр.». Того ж року В.У. Павелко захистила кандидатську дисертацію «Співробітництво Радянської України і Чехословацької Соціалістичної Республіки в галузі культури (1945–1965 рр.)» (науковий керівник — І.М. Мельникова). 1970 р. І.М. Кулинич захистив докторську дисертацію «Загартницька політика німецького імперіалізму щодо України наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст.». Хунгарістика була представлена у дисертаційній праці Б.І. Лукача «Зміцнення союзу робітничого класу і селянства в процесі будівництва соціалізму в Угорщині (1957–1965)», захищеної 1971 р. під науковим керівництвом І.М. Мельникової. 1973 р. П.С. Сохань захистив докторську дисертацію «Економічне, науково-технічне та культурне співробітництво СРСР і НРБ та участь в ньому Української РСР (1944–1970 рр.)». 1975 р. під його науковим керівництвом кандидатську дисертацію «Солидарність трудящих Радянської України з революційною боротьбою робітників і селян Болгарії, 1923–1934 рр.» захистила В.В. Павленко. Також увага приділялася питанням розвитку так званої народної дипломатії, що було віддзеркалено у дисертаційних працях М.В. Знаменської — «Діяльність громадських організацій Української РСР по зміцненню дружби і співробітництва з європейськими соціалістичними країнами» (1971 р., науковий керівник — І.М. Мельникова) та Є.Є. Роя — «Діяльність трудящих України по встановленню інтернаціональних зв'язків із громадськістю зарубіжних споріднених міст (друга половина 50-х — перша половина 70-х рр.)» (1978 р., науковий керівник — П.С. Сохань). З історії повоєнного розвитку зарубіжних соціалістичних країн захистили кандидатські дисертації С.В. Віднянський — «Консолідація профспілкового руху в Чехословаччині та підвищення його ролі в суспільно-політичному житті країни (1969–1975 рр.)» (1977 р., науковий керівник — І.М. Мельникова), О.В. Петров — «Політичне, економічне і

науково-технічне співробітництво Народної Республіки Болгарії і Польської Народної Республіки у 1966–1975 рр.» (1980 р., науковий керівник — П.С.Сохань), Е.М. Кучменко — «Будівництво соціалізму у болгарському селі і роль в ньому радянсько-болгарського співробітництва (кінець 50-х — перша половина 70-х років» (1980 р., науковий керівник — П.С. Сохань) та ін.

Проблематика захищених у цей період дисертаційних досліджень наукових співробітників відділу історії зарубіжних соціалістичних країн і опублікованих ними індивідуальних та колективних монографій свідчить про розширення хронологічних, країнознавчих і тематичних рамок науково-дослідницької роботи відділу. 1977 р., наприклад, була надрукована велика колективна праця співробітників відділу «За дружбу з країною Великого Жовтня», предметом дослідження в якій вперше в радянській історіографії стала діяльність масових громадських організацій — спілок і товариств дружби й культурного співробітництва з СРСР у Болгарії, Угорщині, НДР, Польщі, Румунії, Чехословаччині, Югославії, їх соціальні функції, основні напрями й форми діяльності та місце в суспільно-політичному житті європейських соціалістичних країн. А вивченню й узагальненню майже двадцятип'ятирічного досвіду розвитку руху споріднених міст і областей соціалістичних країн і участі в ньому громадськості України була присвячена інша колективна монографія — «Породненные социалистическим интернационализмом», що побачила світ у 1980 р. і була першим в СРСР комплексним дослідженням з цієї тематики.

Наукова розробка актуальних у той період проблем історії і міжнародних відносин соціалістичних країн здійснювалась відділом у співробітництві з ученими інших установ України, істориками Москви, Мінська, Вільнюса, Кишинєва, а також зарубіжних соціалістичних країн. 1967 року на базі відділу було створено Наукову координаційну раду АН УРСР із питань історії європейських соціалістичних країн (голова — І.М. Мельникова), яка до кінця 1980-х років тісно співпрацювала з понад 150 істориками академічних наукових установ та вишів України — фахівцями в галузі історії зарубіжних країн соціалізму і розвитку світової системи соціалізму. Окрім того, у відділі проходили наукове стажування чимало істориків із різних регіонів України, що сприяло підготовці та успішному захисту ними кандидатських і докторських дисертацій із всесвітньої історії. Серед них, наприклад, успішно захистили докторські дисертації І.М. Гранчак, В.І. Худанич та Г.І. Шманько з Ужгорода, В.П. Чугайов, М.Н. Швагуляк та Л.О. Зашкільняк зі Львова, А.С. Зав'ялов з Дніпропетровська, М.Д. Дихан з Одеси, М.М. Алексієвець з Тернопілля, П.П. Брицький з Чернівців, В.П. Колесник із Луцька та деякі інші науковці. Своєю чергою, співробітники відділу стажувалися або виїзджали

на консультації в академічні установи історичного профілю до Москви, здійснювали наукові відрядження до зарубіжних країн соціалізму.

Координації зусиль науковців у дослідженні актуальних проблем новітньої історії країн Центрально-Східної Європи сприяв міжвідомчий науковий збірник «Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн» (відповідальний редактор — чл.-кор. АН УРСР І.М. Мельникова), який видавався відділом історії зарубіжних соціалістичних країн Інституту історії АН УРСР у 1975–1989 рр. (вийшло 15 випусків) і був на той час чи не єдиним в Україні періодичним науковим виданням з всесвітньої історії, добре відомим і за кордоном.

У 1980-ті рр. домінуючою стала тенденція до самовизначення національно-регіональних історіографічних шкіл у країнах Східної Європи. Історики УРСР були залучені до міжкультурних контактів у академічній спільноті. За пропозицією І.М. Мельникової до Плану багатостороннього співробітництва Академії наук УРСР і академій наук східноєвропейських держав на 1981–1985 рр. було включено тему «Історичні зв'язки України з країнами Центральної й Південно-Східної Європи», у виконанні якої разом з українськими брали участь болгарські, угорські, німецькі, польські та чехословацькі вчені.

1983 р. у Києві відбувся IX Міжнародний з'їзд славістів, проведення якого співпало із загостренням ідеологічного протистояння у світі. Правда, й за цих умов співробітники відділу, які взяли активну участь у підготовці й проведенні з'їзду, дотримувалися класичного підходу до дослідження доступних архівних джерел, про що свідчать представлені ними теми доповідей: «Национальное и интернациональное в социалистических культурах славянских народов» (І.М. Мельникова і І.М. Кулинич), «Научно-техническая интеллигенция славянских стран: пути формирования, источники пополнения, место в современной структуре социалистического общества» (І.А. Петерс), а також підготовлений співробітниками відділу до IX Міжнародного з'їзду славістів збірник наукових статей «Украина во взаимосвязях славянских народов».

Помітними у цьому контексті стали також колективна монографія «Сотрудничество общественных организаций стран социализма» (К., 1983) та кандидатські дисертації В.М. Даниленка «Економічне й науково-технічне співробітництво СФРЮ з СРСР та іншими країнами-членами РЕВ (1964–1980 рр.)» і О.В. Шевченко «Радянсько-болгарське співробітництво в галузі підготовки кадрів спеціалістів (70-ті рр.)», захищені 1983 р. під науковим керівництвом П.С. Соханя.

Наступного 1984 р. чеський дисидент Мілан Кундера написав есе «Трагедія Центральної Європи» (Польщі, Угорщини й Чехословаччини), які є частиною «Західної Європи», тимчасово поневоленої СРСР. Такі

протилежні концептуальні оцінки новітнього історичного досвіду розвитку країн центральноєвропейського регіону стимулювали новий виток ідеологічної конфронтації.

Постала проблема доведення самостійності країн радянської сфери впливу, в тому числі й у міжнародних відносинах. Ця тенденція віддзеркалилася навіть у перейменуванні 1985 р. відділу історії зарубіжних соціалістичних країн на відділ історії та міжнародних відносин соціалістичних країн, а при ньому було створено сектор історії міжнародних зв'язків України на чолі з членом-кореспондентом АН УРСР П.С. Соханем. Насамперед було посилено країнознавчий напрям досліджень відділу, що відобразилося на тематиці захищених його співробітниками дисертаційних праць. Зокрема, 1984 р. кандидатську дисертацію «Вдосконалення способу життя сільського населення Угорщини в період будівництва розвинутого соціалізму» під науковим керівництвом чл.-кор. АН УРСР І.М. Мельникової захистила Т.В. Клиненко. 1985 р. під її ж науковим керівництвом захистили кандидатські дисертації М.В. Грищенко — «Республіка Куба в ООН: позиція у вирішенні найважливіших міжнародних проблем (60-ті роки)» і Є.В. Клоков — «Країни соціалістичної співдружності в боротьбі за мир і безпеку народів (1970–1975 рр.)», а також В.Ф. Репринцев — «Співробітництво СРСР і ПНР в галузі художньої культури (друга половина 50-х — 60-і роки)» (науковий керівник — чл.-кор. АН УРСР П.С. Сохань). 1988 р. кандидатські дисертації захистили: М.С. Тараненко — «Діяльність Румунії в ООН з політичних питань, 1955–1965 рр.» (науковий керівник — чл.-кор. АН УРСР І.М. Мельникова), Н.В. Кривець — «Внесок молоді у поглиблення економічного та науково-технічного співробітництва СРСР і НДР в умовах соціалістичної економічної інтеграції (1971–1985 рр.)» (науковий керівник — д.і.н. І.М. Кулинич), Т.І. Єременко — «Діяльність товариства польсько-радянської дружби та його зв'язки з громадськістю СРСР у 1970–1980-х рр.» (науковий керівник — чл.-кор. АН УРСР І.М. Мельникова), Н.О. Терентьева — «Економічне, науково-технічне та культурне співробітництво СРСР та Греції (70-і — середина 80-х рр.)» (науковий керівник — чл.-кор. АН УРСР П.С. Сохань). 1989 р. під науковим керівництвом д.і.н. І.М. Кулинича захистили кандидатські дисертації С.К. Асатуров — «Німецька Демократична Республіка в політичному, економічному і науково-технічному співробітництві країн соціалістичного співтовариства (1971–1985)» і О.М. Горенко — «Досвід реалізації соціально-політичної стратегії НДР (1970–1985 рр.)».

Поряд із країнознавчими дослідженнями у відділі продовжили традицію вивчення історії зв'язків та співробітництва України з країнами Східної Європи та Балкан. Відомими за межами України були тоді

монографічні дослідження П.С. Соханя, присвячені історії українсько-болгарських зв'язків та ролі Болгарії в співдружності країн соціалізму, книги І.М. Кулинича, який зосередився на дослідженні історії та зовнішньої політики НДР, узагальнюючі праці за науковою редакцією І.М. Мельникової, серед яких на особливу увагу заслуговують колективні монографії «Укрепление братской дружбы и сотрудничества стран социалистического содружества» (К., 1987) і «Деятельность обществ дружбы с СССР в странах социалистического содружества» (К., 1987), підготовлений спільно з чеськими та словацькими істориками збірник наукових праць «Украинско-чехословацкие интернациональные связи» (К., 1989) та спільний українсько-болгарський проект «Дорогами дружбы: дослідження і спогади» (К., 1989), монографії М.С. Держалюка «Венгерские интернационалисты в Великой Отечественной войне» (К., 1985), В.В. Павленко «Участь Української РСР у радянсько-болгарському співробітництві» (К., 1985), М.М. Варварцева «Украина в российско-итальянских общественных и культурных связях (1-я половина XIX в.)» (К., 1986), О.В. Павлюченка «Россия и Сербия 1988–1903 гг. (дипломатические отношения, общественные связи)» (К., 1987), В.М. Даниленка і П.С. Соханя «Украинская ССР в научно-техническом сотрудничестве стран социализма. 1945–1970» (К., 1988) і С.В. Віднянського «Интернациональное сближение рабочего класса стран социалистического содружества» (К., 1989), в якій автор намагався відійти від застарілих стереотипів і спрощень у висвітленні складних процесів кризового розвитку країн соціалізму, і яку рецензенти оцінили як «вклад у вивчення важливої теоретичної й практичної проблеми — інтернаціоналізації всіх сфер суспільного життя в сучасних умовах» і «своєрідну спробу в переломний період розвитку країн-членів РЕВ розкрити роль і місце робітничого класу цих країн у той час, коли нагромаджувалися складні сучасні проблеми, які почали розв'язуватися в процесі значних змін у державах Східної Європи»²³.

Значний фактичний матеріал з історії відносин країн Центрально-Східної Європи у післявоєнний період містять також підготовлені у 1980-ті роки співробітниками відділу історичні хроніки найважливіших подій розвитку дружби й співробітництва СРСР і ряду країн соціалізму, зокрема літописи радянсько-болгарських, радянсько-польських, радянсько-угорських і радянсько-чехословцьких відносин.

У цілому, опубліковані у другій половині 1960-х — 1980-ті рр. співробітниками відділу праці, незважаючи на їх надмірну заідеологізованість і прокомуністичну спрямованість, притаманну в ті часи усій радянській історіографії, стали основою певних наукових концепцій, серйозних узагальнень щодо ролі історичних традицій у відносинах між народами Центрально-Східної Європи для сучасності та особливостей участі

окремих республік СРСР, зокрема України, у міжнародних відносинах, а головне — підготували ґрунт для подальшого поглибленого вивчення питань всесвітньої історії та міжнародних відносин в Україні. Зокрема, науковий заділ цього періоду і професійний кадровий потенціал відділу свідчив про формування у ньому потужного країнознавчого напрямку досліджень, який був реалізований уже в незалежній Українській державі.

Із проголошенням незалежності України і реформуванням суспільно-політичних відносин у молодій державі перед українськими істориками постало складне завдання визначення перспективної проблематики і оновлення методологічної складової історичних досліджень, зокрема в галузі вітчизняної історії, у тому числі історії міжнародних зв'язків України й українського народу, їх місця та ролі в європейській історії і у всесвітньо-історичному процесі в цілому. Мова йшла не лише про «нове бачення» історії України, але й про інтеграцію історії України у всесвітню історію і розвиток досліджень власне із всесвітньої історії, зокрема з історії зарубіжних країн, до складу яких входили українські землі, а також участі України в міжнародних відносинах, історії та ролі національних меншин України і української діаспори в міжнародних зв'язках України тощо. Особлива роль у виконанні цих нових завдань в Інституті історії України НАН України відводилась відділу історії міжнародних зв'язків України, який 1991 р. очолив С.В. Віднянський, учень члена-кореспондента АН УРСР І.М. Мельникової, доктор історичних наук (1997), професор (1999).

Здобуття незалежності України започаткувало **новий, сучасний етап** у розвитку Інституту історії України НАН України в цілому та відділу історії міжнародних зв'язків України зокрема. Розпочалася велика й складна робота із вдосконалення і перебудови методологічних засад науково-дослідницької діяльності, зміни наукових пріоритетів, пошуку нових актуальних і малорозроблених у вітчизняній історіографії напрямів і тем, підготовки молодих наукових кадрів для роботи у відділі, відновлення його науково-координуючої ролі з проблем всесвітньої історії в Україні та міжнародних наукових зв'язків, зокрема з академічними установами й вченими країн Центрально-Східної Європи.

Загалом останнє десятиліття ХХ ст. стало часом переосмислення історичного досвіду розвитку країн центрально-східноєвропейського регіону в новітній час. Кожне східноєвропейське суспільство просувалося своєю специфічною траєкторією державотворення і фундаментальних економічних, політичних і культурних змін у динамічному й суперечливому ХХ столітті. Особливої наукової актуальності набули дослідження історичного досвіду і уроків ХХ століття в європейській історії взагалі та рушійних сил, перебігу і наслідків постсоціалістичних транс-

формацій у країнах Центрально-Східної Європи його останнього десятиліття, визначення їх історичного типу зокрема. Відмінності у цих трансформаціях стимулювалися неоднаковими параметрами успадкованих від попередніх історичних періодів технологічних, економічних, політичних і культурних інститутів. Звичайно, важливим джерелом цих відмінностей у постсоціалістичних трансформаціях був і характер рішень, що їх ухвалювали і реалізовували в процесі трансформації нові владні еліти. Особливості окремих трансформацій національних східноєвропейських держав обумовлювалися також впливом таких важливих зовнішніх чинників, як європейська інтеграція та глобалізація.

Незалежна Україна бачить себе регіональним лідером Центрально-Східної Європи. Це актуалізує дослідження співробітників відділу, які займаються висвітленням історичного досвіду розвитку громадянського суспільства і постсоціалістичної трансформації у країнах цього регіону та їхнього досить швидкого «повернення до Європи». До того ж, після 1991 р. українська історіографія проблем новітньої історії країн Центрально-Східної Європи вже стає неоднорідною. Поступово відходить «традиціоналістський» радянський підхід до наукового аналізу. Домінуючим стає «ревізіонізм», спрямований, зокрема, на розвіювання історичних міфів²⁴.

З початку 1990-х років, наприклад, у рамках комплексної теми «Україна і Європа: історичні традиції взаємин та проблеми співробітництва на сучасному етапі» відділ продовжував дослідження актуальних проблем з історії міжнародних зв'язків України, а також розпочав вивчення питань становлення зовнішньої політики незалежної Української держави і формування її пріоритетів на міжнародній арені тощо. Показником нової і різнопланової проблематики відділу стали підготовка й видання оригінальних наукових збірників «Культурные и общественные связи Украины со странами Европы» (К., 1990) і «Україна в європейських міжнародних відносинах» (К., 1998) та збірки документів і матеріалів «З історії міжнародних зв'язків України: наука, освіта (XIX — 30-ті роки XX ст.)» (К., 1999), а також понад 10 монографічних досліджень М.М. Варварцева, С.В. Віднянського, М.С. Держалюка, Т.І. Єременко, І.Т. Лісевича, А.Ю. Мартинова, В.В. Павленко, О.В. Павлюченка, І.М. Кулинича і Н.В. Кривець, присвячених маловивченим питанням з історії італійської, польської, німецької національних меншин в Україні, міжвоєнної української еміграції в Болгарії, Польщі й Чехословаччині та українському питанню в країнах Центрально-Східної Європи, історії і сучасному стану міжнародних зв'язків України, її участі в європейському історичному процесі. Зокрема, співробітники відділу започаткували в Україні дослідження з таких важливих проблем, як роль

українських земель та українців у торговельно-економічних, громадсько-політичних і культурно-духовних відносинах із зарубіжними країнами в часи так званого бездержавного періоду історії України наприкінці XVIII–XIX ст., становище та розвиток українських земель у складі Польщі, Чехословаччини і Румунії в міжвоєнні роки, розкривши особливості політики цих держав щодо українського питання та її наслідки для українського народу, зовнішньополітичну й дипломатичну діяльність урядів різних державних утворень на території України доби національно-визвольних змагань українського народу у 1917–1921 рр., довівши міжнародну суб'єктність України в цей переломний період її історії.

1991 року було засновано новий міжвідомчий збірник наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки», який з часом перетворився на авторитетний науковий щорічник з історії міжнародних відносин та всесвітньої історії в незалежній Україні, добре відомий і за її межами, зокрема в країнах Центрально-Східної Європи, завдяки своїм ґрунтовним і різноплановим публікаціям. Про їх тематичну спрямованість свідчать, зокрема, різноманітні рубрики, що оновлюються з кожним новим випуском збірника (на сьогодні вийшло 20 його випусків): «Україна в міжнародних відносинах», «Україна і зарубіжний світ», «Дипломатична історія», «Європейський Союз і Україна», «Українці в світі», «Проблеми всесвітньої історії», «Європейські дослідження», «Новітня історія країн Європи», «Країни Центрально-Східної Європи в XX столітті», «Славістичні студії», «Студії з германістики», «Студії з елліністики», «З історії країн Азії, Африки та Америки», «З історії національних меншин та діаспори», «Питання методології та джерелознавства», «Історіографічні огляди» та ін. Крім наукових співробітників відділу, авторами статей збірника виступають історики-всесвітники інших наукових установ та вишів України, а також зарубіжні вчені.

У результаті розширення тематики й удосконалення концептуальних засад науково-дослідницької роботи, активізації науково-координаційної діяльності й міжнародної співпраці відділу 1996 року його було перейменовано на відділ всесвітньої історії і міжнародних відносин, що, безумовно, викликало певне корегування науково-дослідницьких планів, зокрема посилення уваги співробітників відділу до новітньої європейської історії.

З 2000 р., наприклад, у відділі розпочалася науково-дослідницька робота над новою комплексною темою «Європа і Україна: загальне і особливе в культурно-цивілізаційному розвитку та міжнародних взаєминах у XX столітті», що передбачала на нових методологічних засадах і основі досягнутого рівня історичної інформації наукове вивчення й узагальнення основних подій і явищ європейської історії XX ст., зокрема

новітньої історії Центрально-Східної Європи, тобто регіону, в якому відбувався історичний розвиток України, та який здійснював безпосередній і опосередкований вплив на долю та суспільну свідомість українців, а також проблем становлення постбіполярної системи міжнародних відносин і участі України в міжнародному житті.

Серед вагомих результатів виконання цієї теми стали участь співробітників відділу (С. В. Віднянського та А. Ю. Мартинова) у підготовці узагальнюючих наукових видань — «Все про Україну» (У 2-х тт. — К., 1998), «Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001)» (К., 2001) і «Державотворчий процес в Україні 1991–2006» (К., 2007), а також ювілейні видання до 10-ї річниці незалежності України — тематичний випуск наукового збірника «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки» (Вип. 10. — К., 2001), присвячений складному процесу формування основних принципів і визначення пріоритетних напрямів зовнішньої політики України й розгляду основних проблем і досягнень її молодшої дипломатії на міжнародній арені, а також анотована історична хроніка у двох частинах «Україна і Європа (1990–2000 рр.)» (2001), яка на широкій джерельній базі розкриває процес становлення й розвитку міжнародних відносин України з країнами Центральної й Південно-Східної Європи (Част. 1) і західноєвропейськими державами — членами Європейського Союзу (Част. 2) за десять років її незалежності. З цієї ж проблематики співробітниками відділу була підготовлена ще одна колективна праця «Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991–2003)» (К., 2004), яка рекомендована Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.

У наступні роки відділ продовжував наукову розробку комплексної проблеми «Україна у всесвітньо-історичному процесі», в рамках якої у 2003–2005 рр. виконувалася тема «Процеси модернізації, соціальні, національні і демократичні рухи в Європі та Україна: політичні й духовно-культурні рецепції та взаємини (XIX–XX ст.)», у 2006–2008 рр. — «Україна в європейському просторі у XIX — на початку XXI століть: історичні зв'язки, проблеми та перспективи інтеграції», у 2009–2011 рр. — «Європейський історичний процес і рецепції України у XIX — на початку XXI століть: джерела, напрями та суспільно-політичні впливи», а з 2012 року розпочалася робота над новою темою «Україна в європейському культурно-цивілізаційному просторі: особистість, суспільство, національна державність (XIX — початок XXI ст.)». За результатами досліджень підготовлені й опубліковані численні наукові праці, у тому числі колективні та індивідуальні монографії, які становлять суттєвий внесок у вітчизняну історіографію всесвітньої історії.

Основні проблеми, які досліджувалися у наукових публікаціях співробітників відділу, стосувалися розвитку інтеграційних процесів в Європі, розширення Європейського Союзу на Схід і пошуку у зв'язку з цим оптимальної парадигми зовнішньої політики України, еволюції української європейської ідентичності, усвідомлення та імплементації у вітчизняне соціально-історичне буття європейських цінностей. Цим концептуально важливим проблемам, зокрема, присвячені монографії О.М. Горенка «Соціально-політичний вимір європейської інтеграції та Україна» (К., 2002), «Соціальні горизонти європейського єднання і Україна: концептуально-історичні підходи та політична практика» (К., 2007) і «Прагматика європейського досвіду як методологічна проблема історіописання» (К., 2011), в яких основну увагу приділено висвітленню методології історичного дослідження соціальної політики Європейського Союзу у контексті ефективного використання відповідного європейського досвіду в Україні. А в монографії А.Ю. Мартинова «Спільна зовнішня та оборонна політика Європейського Союзу (90-ті рр. XX ст. — 10-ті рр. XXI ст.). Погляд з України» (К., 2009) досліджено вплив розширення Європейського Союзу на еволюцію зовнішньополітичної діяльності ЄС, зокрема щодо Росії та України у контексті європейської політики «спеціального сусідства».

Осмисленню європейських цінностей з точки зору їхнього універсалізму, який є важливою складовою миротворчої діяльності ООН, присвячена монографія «Україна в Організації Об'єднаних Націй: 60 років участі у розв'язанні найважливіших міжнародних проблем» (К., 2006), яка написана С.В. Віднянським та А.Ю. Мартиновим. Цими ж авторами підготовлена оригінальна праця про основні передумови, етапи, характер, проблеми та перспективи європейського інтеграційного процесу «Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу» (К., 2009, 2011). Її оригінальність і наукова новизна полягає насамперед у тому, що авторами на загальному тлі історичного й геополітичного розвитку Європи подана ґрунтовна оцінка внеску окремих історичних особистостей у складний процес кристалізації європейської ідеї про єдність та її реального втілення. Мабуть не випадково книга витримала два видання і готується її третє, доповнене й перероблене видання.

До новітніх публікацій, які відображають напрацювання співробітників з проблематики відділу, належать також колективна праця за редакцією М.М. Варварцева «Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник». Вип. 1 (К., 2009), 2 (К., 2010), 3 (К., 2012), монографії А.Ю. Мартинова з новітньої історії Німеччини — «Соціал-демократична партія у політичній історії Німеччини XX століття» (К.,

2003) і «Об'єднана Німеччина: від «Боннської» до «Берлінської» республіки (1990–2005 рр.)» (К., 2006), оригінальні праці М.М. Варварцева з питань впливу Італії на Україну та її модерну європейську ідентичність — «Італійці в культурному просторі України (кінець XVII — 20-ті рр. XX ст.)» (К., 2000), «Україна й Італія у наукових, освітніх та літературних взаєминах (друга половина XIX — початок XX ст.). Документи, епістолярій, матеріали» (К., 2000) і «Джузеппе Мадзіні, мадзінізм і Україна» (К., 2005), монографічні дослідження Н.В. Кривець «Українсько-німецькі відносини: політика, дипломатія, економіка (1918–1923 рр.)» (К., 2008) і «Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918–1922): Документи і матеріали (у співавт. з В.М. Даниленком)» (К., 2012) й О.А. Іваненко «Українсько-французькі зв'язки: наука, освіта, мистецтво (кінець XVIII — початок XX ст.)» (К., 2009) та ін. Монографія І.Т. Лісевича «У відблиску польських багнетів: життя Києва під час перебування в ньому польських військ (травень–червень 1920)» (К., 2002), наприклад, стала яскравим прикладом новаторського підходу до досліджень повсякденної історії.

Загалом праці співробітників відділу переконливо доводять важливість чіткого усвідомлення європейського історичного надбання у процесі державотворення в Україні. Зокрема, на багатому й конкретному історичному матеріалі в них показано, що впродовж XIX–XX ст. на засадах цінностей свободи, соціальної безпеки, гуманістичної культури толерантності та плюралізму, шляхом проб та помилок формувалася європейська демократична система, яка передусім послідовно захищає права людини, одночасно враховуючи інтереси громадянського суспільства. І Україна не може залишитися поза цим європейським процесом, тим більше, що українська присутність в європейській історії простежувалась протягом багатьох століть. Разом з тим, європейська ідентичність України вибудовується й через інтеграцію її історії до історії Європи. Потрібно укорінити Україну в минулому й сьогоденні Європи, що є ключовим завданням в подальшій діяльності відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України і чому, наприклад, буде присвячена узагальнююча колективна монографія «Україна в контексті європейської історії XIX — початку XXI ст.», над якою працюють його співробітники сьогодні.

Відділ бере також активну участь у роботі Інституту історії України НАН України над багатотомною «Енциклопедією історії України», до якої його співробітниками готуються гасла з історичного розвитку та сучасного становища зарубіжних країн і міжнародних зв'язків України, у підготовці інших академічних наукових видань, а також навчальних посібників і науково-популярних праць із всесвітньої історії і міжнародних відносин. Зокрема, співробітники відділу С.В. Віднянський та

А.Ю. Мартинов взяли участь у написанні першого українського посібника для вузів з історії Центрально-Східної Європи (Львів, 2001), С.В. Віднянський є автором нового покоління навчальних посібників для шкіл України з всесвітньої історії («Всесвітня історія. Новітня історія: Навч. посіб. для 11 класу». — К., 2000, 2001, 2003, 2004), а також співавтором шеститомного академічного видання «Політична історія України. XX століття» (К., 2002–2003), двотомної «Української дипломатичної енциклопедії» (К., 2004), п'ятитомної «Історії державної служби в Україні» (К., 2009), двотомної «Економічної історії України» (К., 2011), монографії «Національне питання в Україні ХХ — початку ХХІ ст.: Історичні нариси» (К., 2012) та ін. колективних праць.

Велике значення відділ історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України надає відновленню й розвитку міжнародної наукової співпраці, участі в роботі й проведенню міжнародних наукових конференцій. Зокрема, спільно з Інститутом суспільних наук Словацької академії наук проведено українсько-словацький науково-практичний семінар із питань становища й розвитку національних меншин в Україні і Словаччині (Ужгород, 1996), з Музеєм історії м. Сату-Маре (Румунія) та Ужгородським національним університетом — міжнародна наукова конференція «Румунсько-українські відносини: історія і сучасність» (Сату-Маре, 1998), з Інститутом Т.Г. Масарика Академії наук Чеської Республіки — Перша українсько-чеська науково-теоретична конференція «Масариківські читання» (Київ, 1998), з Інститутом історії Угорської Академії Наук — міжнародна наукова конференція «Україна — Угорщина: спільне минуле та сьогодення» (Київ, 2005), матеріали якої видані окремим збірником двома мовами (українською та угорською) тощо. Відділ виступив ініціатором створення двосторонніх комісій істориків України і зарубіжних країн. Наприклад, завідувач відділу С.В. Віднянський є головою української частини Комісії істориків України і Угорщини, заступником голови української частини Комісії істориків України і Словаччини, членом української частини Комісії істориків України і Болгарії, а також членом Українського комітету славистів і Національного комітету з вивчення країн Південно-Східної Європи.

Значну увагу відділ приділяє координації науково-дослідницької роботи в Україні та підготовці наукових кадрів із всесвітньої історії, підвищенню наукової кваліфікації своїх співробітників. Про ефективність цієї праці свідчить зокрема той факт, що за останні 20 років у відділі було підготовлено й успішно захищено понад 40 дисертацій з всесвітньої історії та міжнародних відносин, у тому числі 10 докторських та близько 30 кандидатських. Причому, майже половина з цих дисертаційних праць була захищена науковими співробітниками відділу. Їх тематика свідчить

про сучасні наукові пріоритети відділу щодо вивчення питань всесвітньої історії та міжнародних відносин. Зокрема, темами докторських дисертацій О.В. Павлюченка, М.С. Держалюка, В.В. Павленко, С.В. Віднянського, А.Ю. Мартинова відповідно були: «Україна в російсько-югослов'янських суспільних зв'язках (друга половина XIX — початок XX ст.)» (1993), «Угорська політична еміграція в Європі у міжвоєнний період» (1995), «Українсько-болгарські взаємини. 1917–1939 рр.» (1996), «Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині» (1997), «Соціально-економічний і політичний розвиток об'єднаної Німеччини (1990–2005 роки)» (2008). А темами кандидатських дисертацій І.В. Євсєенко, А.Ю. Мартинова, А.В. Шиловой, К.Ю. Бацака, О.А. Іваненко, В.В. Піскіжової, Є.А. Перепелиці, І.С. Стрикун відповідно були: «Українсько-чесько-словацькі культурні зв'язки в міжвоєнний період» (1996), «Українсько-німецькі зв'язки у контексті європейської інтеграції (90-ті роки XX століття)» (1997), «Роль світового співтовариства в урегулюванні югославської кризи та участь у цьому процесі України (90-ті роки XX ст.)» (1998), «Італійська еміграція в Україні: джерела та шляхи формування, міжнародні зв'язки (80-ті роки XVIII — перша третина XIX ст.)» (1999), «Культурні взаємини Франції та України наприкінці XVIII — у першій половині XIX століття» (2004), «Національно-культурне життя етнічних греків в Україні (1991–2005 рр.)» (2006), «Українсько-італійське міждержавне співробітництво в контексті європейської інтеграції (1991–2006 рр.)» (2007), «Становлення білоруської державності (1917–1921 рр.)» (2010). Отже, в добу української незалежності у відділі продовжилися закладені в попередні періоди традиції досліджень з германістики, болгаристики, балканістики, богемістики та словакістики, полоністики, хунгарології та історії міжнародних зв'язків України і її участі в сучасних міжнародних відносинах.

Про науковий авторитет відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України свідчить і перебування в ньому на науковому стажуванні молодих науковців і вчених з багатьох вишів Києва, Ужгорода, Тернополя, Вінниці, Кам'янець-Подільського, Черкас, Луцька, Рівного та інших міст України. Окрім того, згідно з рішенням ВАК України, відділ був затверджений провідною установою для захистів кандидатських і докторських дисертацій із всесвітньої історії: за останні 20 років, наприклад, відділ виступав провідною установою, чи його наукові співробітники — офіційними опонентами, при захистах понад 150 кандидатських і докторських дисертацій.

Загалом, незважаючи на існуючі проблеми, зокрема кадрові та організаційні, вчені відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України підійшли до

65-літнього ювілею рідного відділу сповнені нових наукових планів та перспективних задумів і з бажанням своєю наполегливою повсякденною працею сприяти розвиткові української історичної науки і розбудові незалежної України, щоби вона якнайшвидше зайняла гідне місце у європейському та світовому співтоваристві.

¹ *Портнов А.* Між «Центральною Європою» та «Русским миром»: Сучасна Україна у просторі міжнародних інтелектуальних дискусій. — К., 2009. — С. 11.

² Див.: *Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів.* — Львів, 2001; *Схід/Захід: Іст.-культ. зб.* — Вип. 13–14: Спец. вид.: *Історична пам'ять і тоталітаризм: досвід Центрально-Східної Європи.* — Харків, 2009. — С. 9.

³ *Западные геополитические концепции. Антология.* — М., 1993. — С. 421.

⁴ *Віднянський С.В.* Стан, проблеми та перспективи досліджень зі всесвітньої історії в Україні // *Український історичний журнал.* — 2010. — № 5. — С. 169.

⁵ *Віднянський С.В.* Відділ всесвітньої історії і міжнародних відносин // *Інститут історії України Національної академії наук України. 1936–2006.* — К., 2006. — С. 138–145.

⁶ *Портнов А.* Вказ. праця. — С. 19.

⁷ *Смолій В.А.* Федір Павлович Шевченко // *Інститут історії України Національної академії наук України. 1936–2006.* — С. 468–469.

⁸ *Юркова О.В., Азарх І.С.* Спеціалізована вчена рада // *Інститут історії України Національної академії наук України. 1936–2006.* — С. 244–245.

⁹ «Істину встановлює суд історії». Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка. — Т. 1. Джерела. — К., 2004. — С. 514–515.

¹⁰ Там само. — С. 519–520.

¹¹ *Віднянський С.В.* Рецепції всесвітньої історії на сторінках «Українського історичного журналу» // *Український історичний журнал.* — 2007. — № 6. — С. 168.

¹² *Апанович О.* Федір Павлович Шевченко: Історик, архівіст, історіограф, джерелознавець, археограф, організатор науки, Людина. — К., 2000. — С. 135.

¹³ *Віднянський С., Знаменська М.* Вчений, інтелігент, вчитель: нотатки до славного ювілею члена-кореспондента НАН України І.М. Мельникової // *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки.* — Вип. 17. — К., 2008. — С. 6–22.

¹⁴ *Тронько П.* Я пам'ятаю..., друже мій // *Історіографічні дослідження в Україні.* — К., 2003. — Вип. 13: *Україна–Польща: історія і сучасність. Збірник наукових праць і спогадів пам'яті П.М. Каленичеська (1923–1983).* — С. 114–115.

¹⁵ Див.: *Український історичний журнал.* — 2007. — № 6. — С. 170.

¹⁶ *Кулинич І.М.* Українсько-німецькі історичні зв'язки. — К., 1969. — С. 7.

¹⁷ *Даниленко В.* Павло Степанович Сохань: учений і вчитель // *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки.* — Вип. 15. — К., 2006. — С. 15–16.

¹⁸ Кравченко Г.П. Наукові зв'язки Інституту історії АН УРСР з зарубіжними країнами (1960–1961 рр.) // Український історичний журнал. — 1962. — № 2. — С. 153–154.

¹⁹ П.М. Наукові зв'язки Інституту історії АН УРСР із зарубіжними істориками в 1957 р. // Український історичний журнал. — 1958. — № 2. — С. 152.

²⁰ Кравченко Г.П. Зарубіжні зв'язки Інституту історії АН УРСР у 1958 р. // Український історичний журнал. — 1959. — № 1. — С. 159–160.

²¹ Кравченко Г.П. Зарубіжні зв'язки Інституту історії АН УРСР у 1959 р. // Український історичний журнал. — 1960. — № 3. — С. 167.

²² Поппер К. Нищета историцизма. — М., 1995. — С. 16.

²³ Див.: Український історичний журнал. — 1990. — № 4. — С. 149–152.

²⁴ Яжборовская И. «Восточная» или «новая» Европа? // Свободная мысль. — 2009. — № 8. — С. 14.

В статье осуществлено историографическое освещение результатов научной деятельности сотрудников отдела истории международных отношений и внешней политики Украины Института истории Украины НАН Украины по вопросам новейшей истории стран Центрально-Восточной Европы на протяжении 65-летнего периода его существования. Показано эволюцию концептуальных и методологических подходов, освещено влияние трансформационных процессов на изменение стратегии исторических исследований.

Ключевые слова: *Центрально-Восточная Европа, историография, отдел истории международных отношений и внешней политики Украины Института истории Украины НАН Украины.*

The article presents historiographical coverage of scholarly works of members of the Department of History of International Relations and Foreign Policy of Ukraine of the Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine on recent history of East-Central Europe during the 65-year period of its existence. The evolution of conceptual and methodological approaches is displayed, the impact of transformation processes on change of historical writing strategy is considered.

Key words: *East-Central Europe, historiography, the Department of History of International Relations and Foreign Policy of Ukraine of the Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine.*